

Píše Pavel Novotný

(E*forum, 15. 06. 2022)

Prózu **Vteřina mozem** teplického rodáka **Melchiora Vischera** (1895–1975) jsem poprvé četl před mnoha lety. Objevil jsem ji kdysi v dávném východoněmeckém vydání, které bylo pojmenováno právě podle Vischerova „románu“ a bylo věnováno jednadvaceti autorům německého expresionismu. Melchior Vischer antologii příznačně uzavíral – v jeho textu je totiž v koncentrované formě obsaženo to, co chápeme pod pojmy expresionismus a dada: temná grotesknost, odcizení, fragmentární vnímání světa, zároveň ovšem i nespoutaná jazyková hra.

Na autorově textu mě od počátku fascinovala maximalizovaná tenze mezi vyprávěným časovým úsekem okamžiku, kdy hlavní hrdina padá z výšky k zemi, a rozbíhavou horizontálou příběhů, která je do této vertikály vměstnána. V oné vteřině pádu z lešení se koncentruje celý kaleidoskop dějových zlomků, smyslový a myšlenkový koncentrát živelně prožívajícího a fantazírujícího subjektu. V textu se tak odehrává spleť příběhů pouť od místa k místu, od Lisabonu až po Hammerfest, odvíjí se zde celý život, reálný i fantazijní, než se hlava roztrhne o dlažbu a mozek „paprskovitě vystrčí z lebeční schránky“. Myšlenková tektonika prožívající postavy, celá ta dějová klikatice zároveň přímo zapadá do hektického rámce moderní reality. Ve víru tepajícího města nakonec představuje onen pád z lešení jen jednu z mnoha nehod, nad níž se ještě chvíli budou pitvořit svědci a náhodní kolemjdoucí („prosím, nesmějte se, pánové a dámy!“), pak se na ni ale zapomene a mozaika se bude točit kamsi dál.

Jestliže autor sám označuje svůj text jako hrozivě rotující román, pak zároveň poukazuje na zrychlené tempo doby, na hřmotnost a dynamiku dvacátého století, která se promítla do lidského myšlení i uměleckých děl. Ve ztvárnění reality text připomíná hemživé obrazy George Grosze, případně koláže z útržků reality Kurta Schwitterse, taktéž i pozdější filmové koláže Waltera Ruttmanna nebo Hanse Richtera. Tento mikro-román osciluje mezi temnou expresionistickou groteskou a svěžím dadaistickým skotačením. Expresionistické rysy lze spatřovat především v maximalizovaném kontrastu mezi lačností po životě a pustinou smrti: takto se promlouvající hrdina, jako nezměrně životný vesmír příběhů, promění na konci svého pádu v pouhý mrtvý kus masa – v jeden z bennovských objektů na pitevním stole. Co toto dílo činí textem spadajícím do oblasti dada, je především jeho formální a jazyková nezbednost, důsledně destruuující gramatická pravidla. Vischer cíleně rozbíjí tradiční vyprávěcí struktury, boří syntax, vytváří četné neologismy, mnohdy se dostává na hranice vizuální i fonetické poezie typu Hugo Balla, Raoula Hausmanna nebo Kurta Schwitterse – koneckonců, nikoli náhodou je autorem původní obálky Vischerovy prózy právě Schwitters, autor, jenž svým anti-uměním cíleně rozkládal tradiční postupy

a prosazoval otevřenou textovou i obrazovou skládačku.

Jestliže je Vteřina mozkiem dílem jazykově komplikovaným a mnohvrstevnatým, představuje druhá próza **Zajíc** - jak ostatně překladatelka Viktorie Hanišová připomíná v poznámce - dílo podstatně úspornější. Zároveň je však i tento text založen na obrazu světa, který se rozbíhá a nedrží pohromadě. Fragmentární, těkává próza je výrazem rychlosti životního běhu, až neurotického neklidu a strachu z čehosi: „Můj neklid se stal mým věčným společníkem. Jsem prokletý, protože jsem štvancem. Jsem štvancem, protože nevím proč,“ říká hrdina příběhu. Do textu se mimo jiné promítá Vischerova válečná zkušenost, děs z všudypřítomné smrti a nutnost neustálého pohybu vpřed. Podobně jako například Jüngerova próza *Boj jako vnitřní prožitek*, či později jeden ze „Snů“ Güntera Eichera, je zde vykreslen obraz vojáka, který v okamžiku bitevní vřavy náhle ztrácí pojem o čase a prostoru a jako myslící bytost je zcela paralyzován: „Utíkal jsem přes pole jako zajíc. Tu jsem pocítil bolest. Udělalo se mi černo před očima. Upadl jsem a zůstal ležet. Když jsem se probral, všechno kolem mě bylo cizí. Jazyk, lidé, prostor,“ píše Vischer. Jestliže Jünger člověka redukuje na pouhý nemyslíci stroj, jestliže Eich nechá vojáka duševně naprosto „vygumovat“ a naslouchat bubnu, Vischer jej redukuje na těkající, neskutečně živý uzlíček nervů, který není paralyzován pouze válkou, ale také hroutícím se světem, jenž jí předcházela, stejně tak i bezednou nejistotou, která ji následuje. Zajíc je výrazem děsu jak z válečné mašinerie, tak z celkového stavu světa, který postrádá jakoukoli harmonii, který ztratil své „kam“ či „proč“ - a ve své nevyzpytatelnosti připravuje lidskému štvanci-zajíci jednu nástrahu za druhou. Subjekt a jeho život se redukuje na pouhý výraz permanentní ostražitosti, pud být ve střehu a přežít.

Vischer je i v této pozoruhodné próze básníkem ostrých kontrastů; v silném protikladu k zajecímu úprku zde působí například obraz muže, který se uprostřed válečných hrůz nehne z místa a poklidně krmí svou věrnou krávu: „A kdyby měla válka trvat navěky“, píše autor, „oni dva tu budou vysedávat a tiše čekat na naději. Přežijí válku. Muž a kráva. Člověk a zvíře“. Paralelu k tomuto obrazu představuje konečně i rámeček celého vyprávění. Neboť celý ten životní příběh neustálého úprku líčí pouliční metař, který nakonec jen „zametá a už se na nic neptá“, má „klid“ a usmířil se „se všemi lidmi a zajíci“. Nakolik je takový klid výrazem pusté rezignace a únavy ze života, nakolik by naopak mohl mít povahu harmonického smíření se se světem, ponechává autor otevřeně.

Viktorie Hanišová se překladu Vischerových próz zhostila s velkou pečlivostí a smyslem pro jazykový vtip. Český text velmi dobře plyne, působí živě a vystihuje jak grotesknost autorova způsobu vyprávění ve Vteřině mozkiem, tak i věčný až strohý styl Zajíce. Překladatelka jistě mnohdy musela činit nesnadná rozhodnutí, mj. zda se při práci na textu tzv. držet při zemi a zůstat v ryze formální rovině, nebo naopak postupovat uvolněněji a kreativně. Obzvláště první jmenovaný text k překladatelské kreativitě přímo vybízí, neboť, jak Viktorie Hanišová píše, autor „se příliš nesvazoval gramatickými pravidly: libovolně vynechával členy, interpunkci, předložky a někdy i slovesa (...), vytvořil řadu neologismů a používal zjednodušený pravopis“. Pro

překladatelku muselo být například složité popasovat se s Vischerovou svéráznou, vskutku dadaistickou slovotvorbou – často například vytvořila gramatické kalky, což bylo odvážné, v konečném efektu však velmi působivé řešení: takto zde nalezneme například výrazy „nízkočelný“ („kurzstirnig“), „kinoduše“ („Kinoseelen“), „sudobřicha“ („Faßbäuche“) nebo třeba krásné „rozbrinkot“ („Zerlärm“), najdeme tu třeba i trefný výraz, že chlad hlavní postavu „zalednil“ („übereiste“). Do překladu autorka promítá i Vischerovu tendenci k libozvučnosti a aliteracím, a nutno říci, že tak činí velmi zdařile: tak mohlo vzniknout například „trestat se treskami“ („kastaien mit Kastanien“) nebo třeba „po falu lačnicí poukázala na svoje prahnoucí pasivum“, které snad předčí i originál „und phallushungrig auf ihr lechzendes Passivum wies“. A tak dále – obzvláště překlad Vteřiny mozkiem by zasloužil podrobné translatologické pojednání, neboť představuje krajně spleť překladatelský labyrint.

Z knihy je na každé stránce znát pečlivě odvedená práce, což se projevuje i ve fundované, biograficky i interpretačně orientované předmluvě Radima Kopáče a Viktorie Hanišové, vyzdvihněme i oku lahodící a jemnou knižní úpravu. Summa summarum: český výběr z díla Melchiora Vischera je radost číst, přičemž se zároveň jedná o četbu čtenářsky náročnou, již radno opakovat.

Melchior Vischer: *Výbor z díla: Vteřina mozkiem, Zajíc.* Přeložila Viktorie Hanišová. Praha: Academia, 2021, 176 s.

www.ipsl.cz